

Пио Бароха

Дрво познања

са шпанској превела:
Марица Јосимчевић

УТОПИЈА

Београд 2007.

ПРВИ ДЕО

ЖИВОТ ЈЕДНОГ СТУДЕНТА У МАДРИДУ

I

Андрес Уртадо започиње своје студије

Било је око десет сати једног октобарског дана. У унутрашњем дворишту Архитектонске школе групе студената чекале су да се отвори учионица.

Кроз капију из улице Естудиос која је гледала на ово двориште улазили су момчићи; окупивши се, поздрављали су се, смејали се и разговарали.

Због једне од оних класичних аномалија Шпаније, студенти који су чекали у дворишту Архитектонске школе нису били они који ће постати архитекти, већ будући лекари и фармацеути.

Настава из опште хемије на припремној години медицине и фармације одржавала се у то време у једној старој капели Завода Сан Исидро, која је претворена у учионицу, а у њу се улазило кроз Архитектонску школу.

Број студената и нестрпљење које су показивали да уђу у дворану било је лако објаснити јер је то био први дан наставе и почетка њихових студија.

Тај корак између матуре и факултетских студија увек студенту даје извесне илузије, осећа се зрелијим и верује да ће се његов живот променити.

Андрес Уртадо, помало изненађен што се нашао међу толико другара, ослоњен на зид, напет је посматрао врата у једном углу дворишта куда су морали да прођу.

Момчићи су се окупљали испред тих врата као публика испред улаза у позориште.

Андрес је и даље био ослоњен на зид, када га неко зграби за мишицу и рече:

– Здраво, момак!

Уртадо се окренуо и угледао свог другара из Завода, Хулија Арасила.

Били су школски другови у Сан Исидру; али Андрес већ подуже није виђао Хулија. Он је, како је рекао, последњу годину средње школе похађао у провинцији.

– Шта, и ти си дошао овамо? – упита га Арасил.

– Као што видиш.

– Шта студираш?

– Медицину.

– Човече! И ја. Студираћемо заједно.

Арасил се налазио у друштву неког момка који је, судећи по изгледу, био старији од њега; имао је плаву браду и светле очи. Овај момак и Арасил, обојица врло лепих манира, презриво су говорили о осталим студентима, већином неотесаним провинцијалцима, који су своје изненађење и радост што су се ту нашли заједно испољавали повицима и гласним смехом.

Отворили су учионицу, и студенти, журећи и гурајући се, као да треба да виде неки забаван спектакл, почеше да улазе.

– Треба видети како ће улазити кроз неколико дана – подругљиво рече Арасил.

– Журиће да изиђу онолико колико сада журе да уђу – одвратио је други.

Арасил, његов пријатељ и Уртадо сели су заједно. Као учионица служила је старинска капела Завода Сан Исидро из времена када је он припадао језуитима. Таваница је била исликана крупним ликовима у стилу Јорданса (Jordaens)*; у лучним угловима свода четири еванђелиста, а у средишту

* Jordaens, Jacob (1593-1678), фламански сликар, типичан представник барокне уметности; приближио је религијску и митолошку тематику.

(Све напомене, осим напомена преводиоца, преузете су из шпанског издања: Caro Raggio / Catedra, 2003)

доста библијских ликова и призора. Од пода па готово до таванице подизала су се врло стрма дрвена седишта с басамцима у средишту, што је учioniци давало изглед неке највише позоришне галерије.

Студенти су попунили клупе готово до врха; професор још није био стигао, а пошто је међу ученицима било много галамџија, неко је почео штапом да лупка о под, многи су га подражавали, те се створила огромна граја.

Одједном су се отворила враташца у дну трибине и појавио се постарији господин, сав нацифран, у пратњи два млада асистента.

Та театрална појава професора и асистената изазвала је велики жамор; један од најдрскијих ученика поче да аплаудира, и видећи да старом професору то не само да не смета, већ да отпоздравља као да је то њему намењено, још више запљескаше.

– Па ово је смешно – рече Уртадо.

– Њему то не треба тако да звучи – одврати Арасил, смејући се;

– Али ако је такав мазгов да му се допада да му аплаудирају, аплаудираћемо.

Професор је био јадан и смешан уображенко. Студирао је у Паризу и примио гестове и извештачено држање неког умишљеног Француза.

Овај добри господин обратио се својим ученицима веома емфатичним и високопарним поздравним говором, с понешто сентименталности: говорио им је о свом учитељу Либиху (Liebig)*, о свом пријатељу Пастеру (Pasteur)**, о свом другару Бертлоу (Berthelot)***, о науци, о микроскопу...

Његова дуга разбарушена коса, уфитиљени брци, ушиљена брадица која је подрхтавала док је говорио, његов шупаљ и свечан глас давали су му изглед строгог оца из не-

* Барон Liebig, Justus (1803-1873) немачки хемичар, кога сматрају зачетником развоја хемије у Немачкој.

** Pasteur, Louis (1822-1895), француски хемичар и бактериолог, оснивач микробиологије.

*** Berthelot, Marcelin (1827-1907), француски хемичар, пионир органске хемије; може се сматрати оснивачем термохемије.

ке драме, а један од студената који је уочио ту сличност, изрецитовао је гласним, дубоким гласом стихове Дон Дијега Тенорија приликом уласка у крчму „Ловорика” у Сориљиној драми:

*Зар да човек лозе моје
У овако бедно коначишће зађе.*

Они који су се налазили покрај неваспитаног рецитатора прснуше у смех, а остали студенти погледаше у групу галамција.

– Шта је то? Шта се дешава? – рече професор стављајући наочаре и прилазећи огради трибине. – Да ту неко није изгубио потковицу? Молим да се они, који се налазе покрај тог магарца што тако савршено њаче, од њега удаље, јер његово ритање по својој природи може бити смртоносно.

Студенти се одушевљено насмејаше; повлачећи се уз цермонијалан поздрав, професор им даде до знања да је час завршен, а студенти френетично запљескаше.

Андрес Уртадо је изишао са Арасилом, и њих двојица, у друштву младића с плавом брадом, који се звао Монтанер, упутише се ка Главном универзитету, где су се држала предавања из зоологије и ботанике.

На часу ботанике студенти су покушали да понове скандал с часа хемије; али пришао им је професор, сувоњав и намћораст старчић, и рекао им да се њему нико не смеје, нити му ико аплаудира као да је комедијаш.

Изашавши са Универзитета, Монтанер, Арасил и Уртадо кренуше ка центру.

Андресу је Арасил био прилично несимпатичан, мада му је у понечему признавао извесну супериорност; још је већу аверзију имао према Монтанеру.

Прве речи између Монтанера и Уртада нису биле баш љубазне. Монтанер је о свему говорио с помало увредљивом сигурношћу; без сумње је себе сматрао светским човеком. Уртадо му је неколико пута врло осорно одговорио.

Током овог првог разговора, два школска друга се уопште нису слагала. Уртадо је био републиканац, Монтанер је бра-

нио краљевску фамилију; Уртадо је био непријатељ буржоазије, Монтанер поборник класе богаташа и аристократије.

– Маните се тога – неколико пута је рекао Хулио Арасил; – подједнако је глупо бити монархист као и републиканац, подједнако будаласто бранити сиромахе баш као и богаташе. У суштини, требало би размишљати о томе како стећи новац, кочијицу као та ту – и показа на једну – и жену попут оне тамо.

Непријатељство између Уртада и Монтанера још једном се испољило испред излога једне књижаре. Уртадо је био поборник натуралистичких писаца, који се Монтанеру нису допадали; Уртадо се одушевљавао Еспронседом а Монтанер Сорилџом; ни у чему се нису могли споразумети.

Стигли су на трг Пуерта дел Сол* и кренули авенијом Сан Херонимо.

– Е па, ја идем кући – рече Уртадо.

– Где станујеш? – упита га Арасил.

– У улици Атоћа.

– Дакле сва тројица станујемо близу један другог.

Отишли су заједно до трга Антон Мартин и ту су се, не баш љубазно, растали.

* Пуерта дел Сол – трг у центру Мадрида и један од најживљих и најживописнијих пунктова главног града. – Прим. прев.

II

Студенти

У то време Мадрид је још увек био један од ретких градова који је сачувао романтички дух.

Сви народи без сумње имају читав низ практичних формула за живот, што је последица расе, историје, физичке и моралне средине. Такве формуле, такав посебан начин виђења, образују користан прагматизам који све поједностављује и синтетиче.

Национални прагматизам испуњава своју мисију уколико допушта слободан пролаз у стварност; али, ако се тај пролаз затвори, ремети се нормалност једног народа, разређује се атмосфера, перспективе идеја и догађаја постају лажне. У једном фиктивном амбијенту, што је заостатак старог прагматизма који се није обнављао, живео је Мадрид већ много година.

Остали шпански градови су донекле постали свесни потребе да се трансформишу и промене; Мадрид је и даље остајао непомичан, без љубопитљивости или жеље за променом.

Мадридски студент, нарочито онај који је потицао из провинције, долазио је у престоницу у донхуанском духу, са идејом да се забавља, коцка, јури за женама, мислећи да ће – као што је професор хемије говорио својим уобичајеним свечаним тоном – брзо сагорети у амбијенту препуном кисионика.

Осећање за религиозност било је још мање присутно, већина га није имала, нити су посебно марили за религију; сту-

денти последњег раздобља 19. века долазили су у престоницу у духу неког студента из 17. века, са илузијом да, колико је то могућно, подражавају Дон Хуана Тенорија и да живе

*шражећи оињем и мачем
љубави и изазове.*

Отмен и образован студент, макар желео да сагледа ствари у оквиру стварности и макар покушао да стекне јасну идеју о својој земљи и њеној улози у свету, није то могао. Спровођење европске културе у Шпанији заиста је било скучено и локализовано на техничка питања; новине су давале непотпуну идеју о свему, а општа тенденција била је поверовати да би оно што је велико у Шпанији могло бити мало изван ње, и обрнуто, због некакве међународне злонамерности.

Ако у Француској и Немачкој нису говорили о ономе што се дешава у Шпанији, или су о томе говорили шаљиво, било је то зато што су нас мрзели; имали смо ми овде великих људи на којима су нам завидели у другим земљама: Кастелар (Castelar), Кановас (Cánovas), Ећегарај (Echegaray)... Читава Шпанија, а изнад свега Мадрид, живела је у амбијенту апсурдног оптимизма. Све шпанско било је најбоље.

Та природна тенденција ка лажи, ка илузији сиромашне земље која се осамљује, придоносила је мртвилу и окоштавању идеја.

Тај амбијент непокретности и лажности одсликавао се на катедрама.

Андрес Уртадо је могао то да докаже када је започео да студира медицину. Професори на припремној години били су прастари; неки међу њима подучавали су готово педесет година.

Без сумње их нису пензионисали због њихових веза и због оне симпатије и поштовања што су се у Шпанији увек гајили према ономе што је некорисно.

Изнад свега су она предавања из хемије у древној капели Завода Сан Исидро била саблажњива. Стари професор је памтио предавања чувених хемичара у Француском заво-

ду и без сумње је веровао да, док објашњава како се добијају нитроген и хлор, нешто открива, и допадало му се да му аплаудирају. Задовољавао је своју детињасту таштину тако што је помпезне експерименте остављао за крај часа како би изишао праћен аплаузима као неки опсенар.

Студенти су му аплаудирали, грохотом се смејући. Понекад, усред часа, неком од ученика би пало на памет да изађе, устао би и отишао. Корази бегунца, док је силазио низ степенице стубишта, стварали су велику буку, а остали студенти који су седели давали су такт лупкајући о под стопалима и штаповима.

На часу се причало, пушило, читали су се романи, нико није пратио излагање градива; један се чак појавио с неком трубом, и када се професор спремао да у чашу с водом стави комадић калијума, кратко је двапут затрубио позивајући на пажњу; други је увео пса луталицу и био је проблем избацити га.

Било је дрских студената, који су себи допуштали највеће увреде; викали су, њакали и прекидали професора. Једна од шала којој су ти студенти прибегавали била је да се лажно представе када их упитају за име.

– Ви – говорио је професор упирући прстом, док му је брадица подрхтавала од беса – Како се ви зовете?

– Ко? Ја?

– Да, господине, ви, ви! Како се ви зовете? – додавао је професор, гледајући у списак.

– Салвадор Санћес.

– Алијас Фраскуело* – рекао би неко, ко је с њим био у договору.

– Зовем се Салвадор Санћес; не знам коме је важно што се тако зовем, а ако има некога коме јесте важно, нека то каже – одговорио је студент, гледајући ка месту одакле се чуо глас и правећи се да му је нелагодно.

– Хајте ви мало прошетајте! – одвратио је неко други.

– Уа! Уа! Напоље! У двориште! – чуло се неколико повика.

* Salvador Sánchez, Frascuelo (1842-1898) – чувени шпански тореадор.

– Добро, добро. У реду. Ви изађите – рекао је професор, стрепећи од последица тих свађа.

Момчић је одлазио, а кроз неколико дана опет би поновио своју шалу, представљајући се именом неког чувеног политичара или торера.

У првим данима наставе Андрес Уртадо није могао чуду да се начуди. Све је то било превише апсурдно. Он би волео да је ту могао да затекне чврсту дисциплину али с пуно љубави; а затекао је гротескну наставу где су се ученици подругивали професору. Његова припрема за науку није могла бити јаднија.

III

Андрес Уртадо и његова породица

У готово свим тренуцима свог живота Андрес је имао осећај да је сам и напуштен.

Смрт његове мајке оставила је велику празнину у његовој души и склоност ка тузи.

Андресову веома бројну породицу сачињавали су отац, четири брата и сестра. Отац, дон Педро Уртадо био је висок, мршав и елегантан господин, човек леп и у младости пустолован.

Френетично егоистичан, сматрао се метацентром света. Непостојаност његовог карактера ишла је људима на живце; била је то неподношљива мешавина аристократских и плебејских осећања. Његова нарав се испољавала на необичан и неочекиван начин. Деспотски је управљао кућом с мешавином дрскости и немарности, деспотизма и самовоље, што је излућивало Андреса.

Чувши неколико пута како се дон Педро жали на бригу коју му је задавало управљање кућом, синови су му рекли да то препусти Маргарити. Маргарита је већ напунила двадесет година и умела је да брине о потребама породице боље него отац; али дон Педро то није хтео.

Њему се допадало да располаже новцем; готово по правилу повремено је трошио двадесет или тридесет дура на своје хирове, иако је знао да се у његовој кући може за њи ма указати потреба за нешто крајње неопходно.

Дон Педру је припадала најбоља соба, носио је фин доњи веш, није могао да користи памучне марамице као сви

остали у породици, већ од лана и свиле. Био је у партнерском односу с власницима два друштвена клуба, одржавао је пријатељства с људима на положајима и неким аристократама, и управљао кућом у улици Атоћа, где су живели.

Његова жена, Фермина Итуриос, била је жртва; провела је живот верујући да је патња природни усуд жене. После њене смрти, дон Педро Уртадо је указао част покојници тако што је признао њене велике врлине.

– Не личите на вашу мајку – говорио је својој деци; – она је била светица.

Андресу је сметало што дон Педро толико прича о његовој мајци, и понекад му је жестоко узвраћао, говорећи му да мртве остави на миру.

Од деце, најстарији и малени, Алехандро и Луис, били су очеви љубимци.

Алехандро је био лошије издање дон Педра. Још бескориснији и још већи егоиста, никада ништа није хтео да ради, ни да студира ни да се запосли, те су му нашли место у једној државној канцеларији, у коју је одлазио само да подигне плату.

Алехандро је у кући приређивао понижавајуће спектакле; враћао се из крчми у касне сате, напијао се и повраћао и свима сметао.

Када је Андрес започео своје студије, Маргарита је имала око двадесет година. Била је то одлучна девојка, помало осорна, надмена и егоистична.

Педро је по годинама био иза ње и био је сушта философска равнодушност и добродушност. Студирао је за адвоката и полагао испите захваљујући препорукама, али није уопште водио рачуна о студијама. Одлазио је у позориште, елагантно се облачио, сваког месеца је имао нову девојку. У оквиру својих средстава весело је уживао у животу.

Малени брат, Луисито, од четири или пет година, био је слабог здравља.

Духовно стање ове породице било је донекле оригинално. Миљеници дон Педра били су Алехандро и Луис; о Маргарити је размишљао као о некој старијој особи; био је равнодушан према свом сину Педру, а Андреса је готово мр-

зео, зато што се није потчињавао његовој вољи. Требало је заћи у велике дубине да би се у њему нашло нешто очинске љубави.

Алехандро је у кући гајио исте симпатије као и отац; Маргарита је више него иког волела Педра и Луисита, ценила је Андреса а свог оца је поштовала. Педро је био помало равнодушан; осећао је извесну нежност према Маргарити и Луиситу и веома се дивио Андресу. А што се последњег тиче, страсно је волео маленог брата, били су му драги Педро и Маргарита, мада се с њом стално свађао, презирао је Алехандра и готово мрзео свога оца; није могао да га поднесе, сматрао га је уображеним, својеглавим егоистом, који прецењује своје способности.

Између оца и сина постојала је апсолутна и потпуна несношљивост, ни у чему се нису могли сложити. Било је довољно да један нешто устврди, да би други заузео супротан став.

IV

У изолацији

Андресова мајка, фанатична Наваркиња, одвела је своју децу, када им је било девет или десет година, да се исповеде.

Као мали, Андрес се веома плашио и саме помисли да се приближи исповедаоници. На дан своје прве исповести запамтио је, као нешто трансцедентно, списак свих својих грехова; али тог дана, свештенику се без сумње журило те га је отпустио не придајући велики значај његовим малим моралним прекршајима.

Та прва исповест била је за њега млаз хладне воде; његов брат Педро рекао му је да се он исповедио већ неколико пута, али да се никада није потрудио да упамти своје грехове. При другој исповести, Андрес се припремио да свештенику не каже више од четири ствари како би се спасао беде. Трећи или четврти пут причестио се не исповедајући се, без имало скрупула.

Касније, када му је мајка умрла, у неколико прилика отац и сестра питали су га да ли је испунио своје ускршње обавезе, на шта је он равнодушно одговарао да јесте.

Два старија брата, Алехандро и Педро, похађали су средњу школу у једном колеџу; али када је дошао ред на Андреса, отац је рекао да је то велики трошак, те су дечака одвели у Завод Сан Исидро, где се школовао помало занемарен. Та занемареност и дружење са дечацима са улице раздрмали су Андреса.

Осећао се изолованим од породице, без мајке, веома усањен, и због те самоће постао је тужан и повучен. Није ма-

рио да одлази на шеталишта где је било људи, као његов брат Педро; више је волео да се затвори у собу и чита романе.

Његова имагинација је галопирала, свег га је унапред прождирала. Учинићу ово, а потом оно – мислио је. А после? И решио би то „после”, а онда се поново указивало нешто ново.

Када је завршио средњу школу, одлучио је да студира медицину ни са ким се не саветујући. Отац му је много пута рекао: студирај шта желиш; то је твоја ствар.

Упркос томе што је рекао и препоручио сину да следи своје наклоности не саветујући се ни са ким, то га је распрдило.

Дон Педро је стално имао нешто против тог сина, кога је сматрао распуштеним и бунтовним. Андрес није попуштао у ономе што је сматрао да је његово право, и супростављао се оцу и свом старијем брату са жестоком и агресивном тврдоглавошћу.

Маргарита је морала да се умеша у те кавге, које су се готово увек завршавале тако што би Андрес отишао у своју собу или на улицу.

Расправе би почеле због нечег сасвим безначајног; да би се неслагање између оца и сина испољило, није био потребан посебан мотив, оно је било апсолутно и потпуно; чега год би се дотакли било је довољно да избије непријатељство, нису били у стању да измене ниједну љубазну реч.

Мотив расправа је углавном била политика; дон Педро се подсмевао револуционарима, којима је упућивао сав свој презир и увреде, а Андрес је узвраћао вређајући буржоазију, свештенство и војску.

Дон Педро је тврдио да пристојна особа може да буде само конзервативац. По њему, у напредњачким партијама неизоставно има багре.

За дон Педра богат човек јесте човек без премца; био је склон да богатство не сматра случајношћу, већ врлином; сем тога, претпостављао је да се новцем може све. Андрес је подсећао на чест случај будаластих младића из богатих породица и указивао на то да један човек са шкрињом пуном злата и с неколико милиона у Енглеској банци не би

ништа могао да учини на пустом острву; али његов отац није изволео да се позабави тим образложењима.

Расправе у кући Уртадових обрнуто су се одсликавале на спрату изнад њих између једног господина, Каталонца, и његовог сина. У кући Каталонца, отац је био либерал, а син конзервативац; е сад, отац је био искрени либерал који је лоше говорио кастиљански, а син је био веома подруглив и злонамеран конзервативац. Много пута из унутрашњег дворишта допирао је громовит глас с каталонским акцентом:

– Да Славна револуција није застала на своме путу, већ би се видело шта је Шпанија.

А мало касније глас сина који је подсмешљиво викао:

– Славна револуција! Каква будалаштина!

– Глупих ли расправа! – рекла је Маргарита с презривом гримасом, обраћајући се своме брату Андресу. – Као да ће се због онога што ви говорите нешто решити!

Што је више је Андрес сазревао, непријатељство између њега и његовог оца се повећавало. Син му се никада није обратио за новац; желео је да дон Педра сматра туђином.

Садржај

1. Живот једног студента у Мадриду

I	Андрес Уртадо започиње своје студије	5
II	Студенти	10
III	Андрес Уртадо и његова породица	14
IV	У изолацији	17
V	Андресов кутак	20
VI	Сала за сецирање	25
VII	Арасил и Монтанер	32
VIII	Једна животна формула	37
IX	Стари студент	42
X	Пролазак кроз болницу Сан Хуан де Диос	47
XI	О стажисти	51

2. Женскиње

I	Породица Мингланиљас	57
II	Забава	60
III	Муве	65
IV	Лулу	70
V	Још о Лулу	74
VI	Хвалисавац Маноло	77
VII	Повест о Венансији	81
VIII	Други типови у кући	84
IX	Општа окрутност	89

3. Туга и бол

I	Божић	95
II	Дечачки живот	101
III	Старинска кућа	106
IV	Досада	110
V	Издајека	113

4. Потрага

I	Философски план	116
II	Оно што је заиста стварно	121
III	Дрво познања и дрво живота	124
IV	Дисоцијација	132
V	Дружба човекова	135

5. Сеоско искуство

I	О путовању	138
II	Долазак у село	142
III	Прве потешкоће	147
IV	Непријатељство међу лекарима	151
V	Алколеа дел Кампо	157
VI	Врсте друштвених клубова	164
VII	Сексуалност и порнографија	168
VIII	Недоумица	170
IX	Жена ђалета Мочуге	175
X	Одлазак	181

6. Мадридско искуство

I	О ономе што је прошло	184
II	Пријатељи	190
III	Фермин Ибара	196
IV	Сусрет с Лулу	198
V	Лекар хигијеничар	202
VI	Конфекцијска радња	205
VII	О жариштима пошаста	208
VIII	Ваљасусова смрт	212
IX	Љубав, теорија и пракса	216

7. Искуство с дететом

I	Право на пород	221
II	Нови живот	224
III	У миру	229
IV	Имао је нешто од претече	233